

25. Kilanda sockencentrum och säteri, Kilanda socken

Uttryck för miljön:

Kilanda säteri med öppet odlingslandskap med säteribebyggelse, allé, kyrka, skola, kvarnar m.m.

Motiv:

Ytterst välbevarad helhetsmiljö helt präglad av säteriet, under många århundraden ett samhälle i samhället. Kilanda omtalas första gången 1425. Manbyggnaden har sitt ursprung från 1690. Under 1700-talets andra hälft ägdes Kilanda av Alströmer som bl.a. lät bygga till sätesbyggnaden och anlägga lindallén som leder mellan gårdscentrum och skolan.

År 1798 övertog Göteborgsköpmannen P.P. Ekman Kilanda och släkten Ekman innehade sedan egendomen till 1900-talets mitt då Domänverket tog över. Under Ekmans tid utvecklades Kilanda till en mönstergård inom lantushållningen vare sig det gällde åker- eller ängsbruk, mejerihantering, trädgårdsskötsel, husbyggnad eller inredning. På 1860-talet fanns tegelbruk, benstamp, mälteri, bränneri samt såg- och mjölkvarn. Här har också funnits lantbruksskola. Även om mycket har förändrats under Domänverkets tid och senare så finns en hel del bevarat som ger en god bild av Kilanda säteri och den betydelse herrgården hade för sin omgivning. Miljön tillhör de mest skyddsvärda i kommunen och har ett tydligt värde även ur ett regionalt perspektiv.

Ingår också i:

Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun 1986, Översiktsplan för Ale 1992, Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län 1994, klass 3 samt Naturvårdsprogram för Ale kommun.

Kyrkan

Mjölnebohuset

Skolan

Kvarnen

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Kyrkan är skyddad enligt 4 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, alléträd, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd.

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör motiveras av brukningsskäl och utformas med stor noggrannhet.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet avser kommunen undersöka behovet av att upprätta områdesbestämmelser enligt 5 kap 16 § PBL. Skyddsbestämmelser, s.k. kommunalt byggnadsminne kan då komma att bli aktuellt.

Eventuell skyltning kan bli aktuell.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Stenkrets raä 26:1-2. 2 varav 1 osäker

Stensättning raä 2

Grav markerad med sten/block raä 79

Hällristning raä 19:1-3. 28 älvkvarnar

Hällristning raä 25. 11 älvkvarnar

Vägmärke raä 3. vägvisarsten

Husgrund, historisk tid raä 28, 63, 66

Ristning, medeltid/historisk tid raä 64. sentida

Lägenhetsbebyggelse raä 27, 65

Byggnad annan raä 1. Kilanda säteri

Övrigt raä 42:1-5

Bebyggelse utvärderad i kommunens kulturhistoriska inventering 1982:

Kilanda 6:1. Kilanda kyrka. Kyrkan har medeltida ursprung men byggdes till och förlängdes år 1703. Sitt nuvarande utseende fick kyrkan först år 1805 då tornet tillkom. En genomgripande renovering i historiserande stil företogs år 1895 under ledning av arkitekt Adrian Peterson. Bland annat förstorades fönstren och bänkinredningen byttes ut. Åren 1947-48 genomfördes ännu en omfattande renovering, den här gången i regi av Sigfrid Ericson som hade målsättningen att återställa den barockprägel som fanns i kyrkan före 1895 års renovering.

Kilanda 5:2. Kilanda säteri. Kilanda omtalas första gången 1425 och införlivades på 1500-talet i Gustav Vasas jordegdomar. Under 1600-talet innehades herrgården av släkterna Oxenstierna, Bonde, Sparre och Rosenhane. Manbyggnaden har sitt ursprung från 1690. Under 1700-talets andra hälft ägdes Kilanda av Alströmer som bl.a. lät bygga till sätesbyggnaden och anlägga lindallén som leder mellan gårdscentrum och skolan.

År 1798 övertog Göteborgsköpmannen P.P. Ekman Kilanda och släkten Ekman innehade sedan egendomen till 1900-talets mitt då Domänverket övertog. Under Ekmans tid utvecklades Kilanda till en mönstergård inom

Kilanda 5:6. Kvarn. Utmed ån genom Kilanda ligger en välbevarad kvarnbyggnad, plats för benstamp och tegelbruk samt senare tillkommet kraftverk. Husen har detaljer såsom kryssspröjsade fönster. År 1795 redovisas för Kilanda socken en mjölkvarn med två par stenar belägen på "säteriets grund för tull". År 1807 hade stenparen ökat till tre. År 1850 var Kilanda kvarn i fullkomligt skick och väl underhållen. Kvarnhuset hade brädfodrads och rödmålats, hjulhuset ombyggt och kvarnverket förbättrats. Kvarnverksamheten fanns kvar till 1950-talet.

Kilanda 5:7. F.d. Kilanda skola. Mycket välbevarad skolbyggnad uppförd omkring 1865 i sten. Bygganden har ett påkostat utseende med spröjsade fönsterpartier, mönstermurning samt skolklocka på gaveln. Skolan innehöll från början två skolsalar samt lärarbostad. Byggnaden anknyter med sin form till andra byggnader kring säteriet.

Kilanda 5:10. F.d. mjölnarbostad som tidigare tillhört säteriet. Byggnaden är uppförd i sten omkring 1875 och har liksom skolan vitputsade fasader samt sadeltak med stora takutsprång. Byggnaden ligger vackert vid kvarndammen.

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

Kilanda 5:5. Bostadsfastighet med funktionalistisk utformning typ "bläckhorn". Träpanel, helvalmat sadeltak med centralt placerad skorsten samt tvåluftsfönster. Högt läge på tomten med en lång trappa framför ger karaktär åt fastigheten.

Kilanda 5:8 Slätten F.d. torpställe under Kilanda säteri. Har med sina putsade fasader en utformning som är typisk för bostäder under säteriet. Relativt bevarad karaktär trots en del förändringar.

Övriga inrapporterade kulturlämningar:

172. Slätten, f.d. torp under Kilanda. Se också under Bebyggelse ovan.

lanthushållningen vare sig det gällde åker- eller ängsbruk, mejerihantering, trädgårdsskötsel, husbyggnad eller inredning. På 1860-talet fanns tegelbruk, benstamp, mälteri, bränneri samt såg- och mjölkvarn. Här har också funnits lantbruksskola. Ekmans uppförde ytterligare en manbyggnad i jugendstil 1908 som dock numera är bortrivet?

Till dagens gård hör förutom delar av den gamla manbyggnaden också stora ekonomibygnader från olika delar av 1900-talet.

173. Slätten Börjessons, torplämning
 174. Smedjebacken, plats för torp. Nyare boningshus ligger idag på platsen.
 175-179. Bräckelund, torplämning efter torp för fyra familjer under Kilanda säteri.

Siffrorna hänvisar till "Torp i Starkärr-Kilanda socknar"

